

„Kognitywny przewrót” w lingwistyce

Anna Kozłowska

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

- 1 „Kognitywna rewolucja” w lingwistyce l. 70. i 80.
- 2 Problem rozumienia pojęć
- 3 Konwencjonalne obrazowanie
- 4 Myślenie metaforyczne

Główne założenia kognitywizmu w lingwistyce

1. Lingwistyka jako jedna z nauk kognitywnych; nieautonomiczność językoznawstwa.
2. Język jako narzędzie poznania oraz świadectwo konceptualizacji świata.
3. Prymat i wszechobecność semantyki – symboliczny charakter całego systemu językowego, stanowiącego kontinuum leksykalno-gramatyczne, a nie zespół modułów.

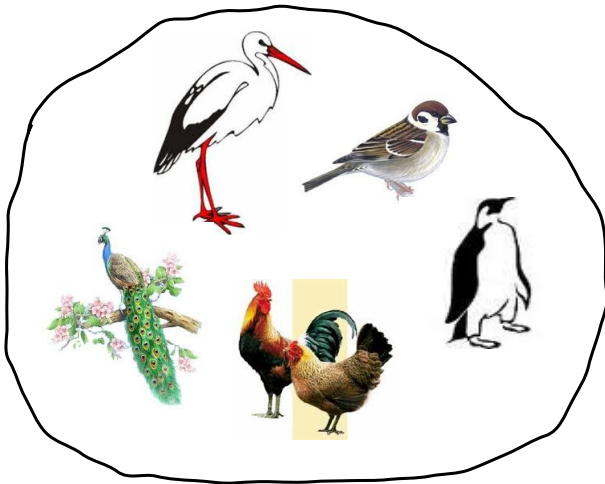
Ronald Langacker – twórca gramatyki kognitywnej

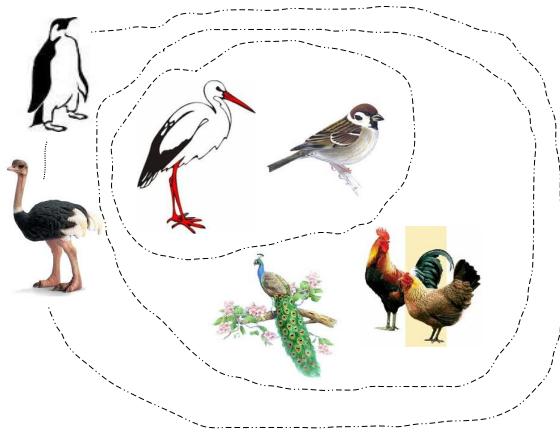
Foundations of Cognitive Grammar, Volume I. Theoretical Prerequisites, 1987.

Foundations of Cognitive Grammar, Volume II. Descriptive Application, 1991.

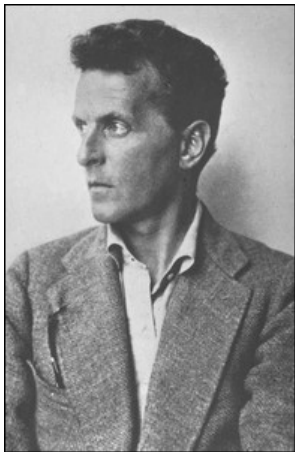
Rozumienie pojęć w ujęciu tradycyjnym – kategoria „ptak”

Badania Eleanor Rosch nad rozumieniem pojęć – kategoria „ptak”

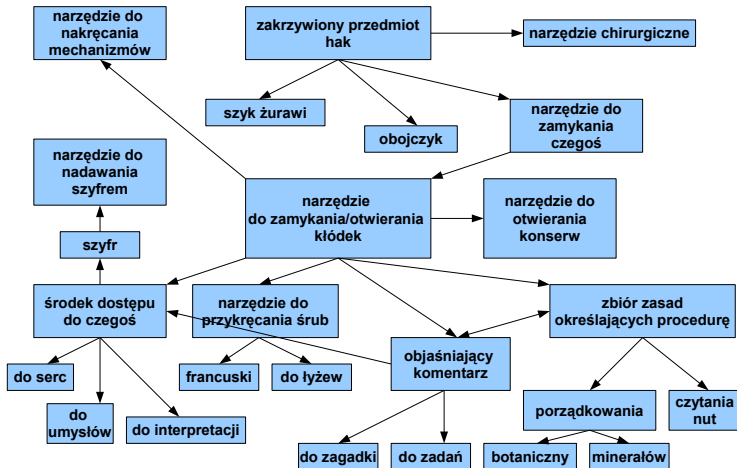

Ludwig Wittgenstein i „podobieństwo rodzinne”

„Przypatrzyć się np. kiedyś temu, co nazywamy *grami*. [...] Gdy się im bowiem przypatrzysz, to nie dojrzyysz wprawdzie niczego, co byłoby *wszystkim* wspólne, dostrzeżesz natomiast podobieństwa, pokrewieństwa – i to cały ich szereg. [...] Podobieństw tych nie potrafię scharakteryzować lepiej niż *podobieństwo rodzinne*, gdyż tak właśnie splatają się i krzyżują rozmaite podobieństwa członków jednej rodziny: wzrost, rysy twarzy, kolor oczu, chód, temperament itd., itd.”
(*Dociekania filozoficzne*)

Rozumienie pojęć – model sieciowy („klucz”)

Przykład do samodzielnej analizy – *matka*

- 1 kobieta, która urodziła dziecko i zwykle je wychowuje
- 2 kobieta, która wychowuje dziecko
- 3 samica zwierząt mająca potomstwo
- 4 przedmiot główny, nadrzędny lub wzorcowy w stosunku do innych tego typu przedmiotów
- 5 źródło czegoś
- 6 roślina przeznaczona na rozsadę
- 7 zakonnica pełniąca wyższe funkcje w zakonie
- 8 w grach zespołowych: najważniejszy gracz lub kierownik drużyny
- 9 u niektórych owadów: samica zdolna do rozrodu
- 10 pot. poufale o własnej żonie, matce dzieci albo o starszej kobiecie
- 11 ...

Problem opisu znaczeń

1. Efekt prototypowości.

2. Niemożność definiowania w kategoriach cech koniecznych i wystarczających – konieczność przywoływania cech stereotypowych, konotacyjnych.

3. Brak ostrych granic między pojęciami – sieciowy model rozumienia, uwzględniający motywację przesunięć znaczeniowych.

Relacja – przedmiot

PRZYKŁAD 1.: *Jan przez dwie godziny prał skarpetki.*

PRZYKŁAD 2.: *Pranie skarpetek zajęło Janowi dwie godziny.*

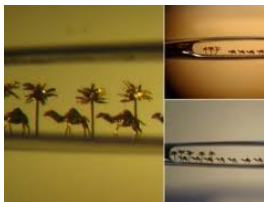
Figura pierwszoplanowa (trajektor) i drugoplanowa (landmark)

PRZYKŁAD 1.: *Poczta jest dwa przystanki za dworcem.*

PRZYKŁAD 2.: *Dworzec jest dwa przystanki przed pocztą.*

PRZYKŁAD: *Ten egzamin to dla mnie prawdziwe ucho igielne.*

Perspektywa

PRZYKŁAD 1.: *Jutro rano pojadę do Warszawy.*

PRZYKŁAD 2.: *Jutro rano przyjadę do Warszawy.*

PRZYKŁAD 3.: *Za oknem pociągu szybko przesuwały się kolejne miasta.*

PRZYKŁAD 4.: *Pociąg szybko mijał kolejne miasta.*

George Lakoff i Mark Johnson

Metaphors We Live By, 1980

Pojęcie metafory

METAFORA – rozumienie i doświadczanie pewnego rodzaju rzeczy w terminach innej rzeczy; metafora jako fenomen pojęciowy, a nie stylistyczny.

Obecność metafor w języku potocznym

CZAS TO PRZEDMIOT RUCHOMY

PRZYKŁADY: Nadejdzie czas, kiedy...

Minął dawno czas, kiedy...

Czas ucieka.

Nie umiem stawić czoła przyszłości.

To się stanie w nadchodzącym tygodniu.

UCZUCIE/STAN PSYCHICZNY TO POJEMNIK

PRZYKŁADY: Wpadł w depresję/ gniew.

Wydobył się z rozpaczy.

Ogarnęła ją wściekłość.

Koherencja metafor

CZAS TO PIENIĄDZ

PRZYKŁADY: *Ta przebita opona kosztowała mnie ponad godzinę.*

Zainwestowałem w to mnóstwo czasu.

Musisz zacząć oszczędzać czas.

Żyję pożyczonym czasem.

CZAS TO ARTYKUŁ WARTOŚCIOWY

PRZYKŁADY: *Tracisz mój czas.*

Dziękuję ci za poświęcony mi czas.

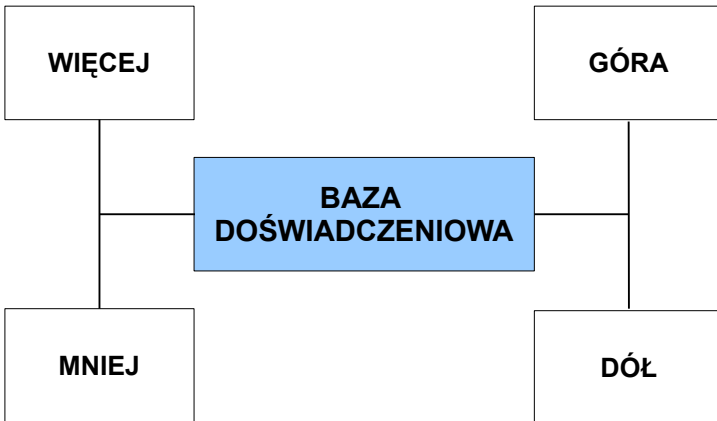
Czy to jest warte tych godzin?

Systemowość metafor

DOBRO TO GÓRA; ZŁO TO DÓŁ

- SZCZĘŚLIWY TO W GÓRĘ; SMUTNY TO W DÓŁ
- ŚWIADOMY TO W GÓRĘ; NIEŚWIADOMY TO W DÓŁ
- ZDROWIE I ŻYCIE TO W GÓRĘ; CHOROBA I ŚMIERĆ TO W DÓŁ
- PANOWANIE TO W GÓRĘ; BYĆ POD PANOWANIEM TO W DÓŁ
- WIĘCEJ TO W GÓRĘ; MNIEJ TO W DÓŁ
- WYSOKI STATUS TO GÓRA; NISKI STATUS TO DÓŁ
- PRAWOŚĆ TO GÓRA; NIEPRAWOŚĆ TO DÓŁ
- ...

Baza doświadczeniowa metafor

Działanie metaforyczne

ARGUMENT IS WAR.

PRZYKŁADY: *Twoje twierdzenia nie dają się obronić.*

Zaatakował wszystkie słabe punkty mojego rozumowania.

Jego krytyka trafiła prosto do celu.

Nigdy nie wygrałem z nim sporu.

Nie zgadzasz się? No to strzelaj/wal!

Jeżeli użyjesz tej strategii, on cię pokona.

Zbił wszystkie argumenty, które wytoczyłem.

Moim najpoważniejszym przeciwnikiem w tym sporze będzie Kowalski.

Dziękuję za uwagę :)

Następne spotkanie:
SPRAWDZIAN.
Zapraszam i życzę powodzenia!